

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Ը. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 19.

1850

ՀԱՅՏԵՍԲԵՐԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ՍՊԵՆԴԻԱՆԵՐԻՆ ԳԼԽԱՌԻ ԿԵՆՏԵՐԸ և ԿԱՄԱԿԱՂԱՌՈՒԹԵԱՆ ԱՒԿԷՆ ԿՂԱՐԸ ԱՂԱԿ ՊԱ-
ՀԵՂՈՒ ՀԴԱՐԻ :

ԱՐԺԱՊԵՏ մը երբոր դպրոց պիտի
բանայ տղաք կրթելու համար, ուսմունք-
ներուն թիւը և կարգը մտածելէն ա-
ռաջ՝ պէտք է գիտնայ մարդկային բնու-
թիւնը խռովող և իրենց գոչումովը ա-
կանջ խցընող կրքերուն թիւը, ու ա-
սոնց կարգը սորվի, և զանոնք հանդար-
տեցընէ նախ իր անձին վրայ, և ետքը
ջանայ տղոց վրայէն ալ վերցընելու զա-
նոնք. որոնք գլխաւորաբար կը բովան-
դակին ասոնց մէջ. ա, Կամապաղաւթիւն
ուսկից առաջ կու գայ կամակորութիւն.
բ, Բարեկութիւն՝ որ կամապաղաւթեան
հետ կը սնանի. գ, Սպաւնութիւն. դ,
Չանջրութիւն, ասոնք երկուքը կը պատ-
ճառին մարմնոյն դանդաղկոտ ըլլալէն.

է, Երբեքայութիւն, սրտապաղաւթիւն, որ
դատման պակասութեան ծնունդներն են.
զ, 'Կախնի' որուն արմատն է անմիտ
անձնասիրութիւն. հ, 'Կիցիւրութիւն'
որ է աղբիւր ամէն մոլութիւններուն.
Սնացած ամէն կիրքերը աս եօթը գըլ-
խաւորներուն ծնունդներն են. Սոնք
ճանչնալը, ասոնց ամէն մէկուն բռնու-
թենէն ազատելու դեղերը գիտնալը, և
ասոնց ձեռքէն ազատիլը մեծամեծ ուս-
մունքներ են. և ճշմարիտ իմաստուն
ան մարդն է՝ որ ասոնք տեղն 'ի տեղ
սորված է, ասոնց ամենուն վրայ իշխան
է, ու ասոնց ձեռքէն ազատ է. Սոնք
պէտք է որ ըլլան կարգաւորեալ զըպ-
րատան գլխաւոր ուսմունքները. Հիմա

աս հատուածին մէջ կամապաշտութե՛ վրայ քիչ մը տեղեկութիւն տանք ծնողաց և վարժապետաց , որն որ առաջինն է ըսինք մոլութիւններուն մէջէն :

Բայց ասոր վրայ խօսելէն առաջ մոլութիւններուն ուժը հասկընալու համար հարկաւոր է մտքին մէջ նորոգել աս ճշմարտութիւնը թէ մոլութիւններուն ամէնն ապականեալ մարդուս բնութենէն առաջ կու գայ . վասն զի մոլութիւն ըսածնիս ուրիշ բան չէ , բայց թէ բնական և առաքինական գործքերուն չափազանց կամ ժամանակէ դուրս գործածելը . զոր օրինակ , լոյսը հարկաւոր է մարդուս աշխարհքիս մէջի առարկաները տեսնելու համար , բայց թէ որ լոյսը աշուրներնուս հարկաւոր է ուրեմն աշուրներնիս աղէկ մը լուսաւորուի ըսելով արեւուն մէջը քիչ մը երկար թէ որ նայիս , հարկաւորը կ'ըլլայ փնասակար և աչքդ կը կուրնայ . որով կրնաս անկէ վերջը երդում ընելով հաստատել թէ լոյսը չէ թէ միայն հարկաւոր չէ , այլ և փնասակար որ քու աչքդ կուրցուց : Թէպէտ լուսոյն փնասակար ըլլալը սուտ է , բայց քու աչքիդ կուրնալուն պատճառը լոյսն է ըսելդ իրաւ է . բայց թէ որ աւելի շիտակը կ'ուզես ըսել , քու աչքիդ կուրցընողը լոյսը չէ , այլ քու անխելքութիւնդ է որ չափէ դուրս ելլելով Մտուծոյ ստեղծած ամենահարկաւոր մեր բարիքը քեզի փնասակար ըրիր : Վալելը շարժմունքը մարդուս հարկաւոր է առողջութիւն ունենալու համար , բայց թէ որ դուն շարժիմ որ առողջութիւն ունենամ ըսելով երկար ատեն քանի մը ժամ միակերպ վազես , անշուշտ կը ճաթիս կը մեռնիս , անկէ ետքը քու մեռնելուդ պատճառը իմացողը թէ որ խելք չունի կրնայ հետեցընել թէ շարժմունքը մարդուս փնասակար է , վասն զի կ'ըսէ թէ աս անունով մարդը քալելէն ճաթեր է : Մարդուս քալելէն ճաթած ըլլալը իրաւ է , բայց քալելը փնասակար ըլլալը սուտ է : Միայն ասոնցմով յայտնի կը տեսնուի որ բարի եղած բան մը չափազանցութեամբ գէշ կ'ըլլայ , օգտա-

կարը կ'ըլլայ փնասակար , առողջարարը մեռնելու պատճառ . և բարոյականին մէջ աս չափազանցութիւնները կանուանին մոլութիւն , որ է ըսել՝ Մտուծոյ ստեղծած , հաստատած աղէկ բանը ժամանակէ դուրս և չափէ դուրս գործածած : Իսկ չափը և ժամանակը գիտնալով և իր վախճանին յարմար գործք մը ընելը կը կոչուի առաքինութիւն , այսինքն այն ամէն գործքերը որ զմարդը իր վախճանին կը հասցընեն , ճշմարիտ հանգստութիւնը և վայելքը որուն համար ստեղծուած է իրեն կու տան : Միայն համար կ'ըսենք թէ երբոր տղայ մը կը ծնանի՝ ամէն մոլութիւններն ալ տղուն հետ մէկ տեղ կը ծնանին . աս խօսքը լսող տգէտ մարդ մը կարծէ թէ տղան ծնանելու ատեն մոլութիւններն ալ իբրեւ թէ մէյմէկ սատանաներ ըլլային , որ տղուն հետ մէկտեղ տղուն փորուն մէջ կը ծնանին . և կը զարմանայ ըսելով թէ խեղճ տղան ինչ յանցանք ունի , երբոր մոլութիւններն ալ հետը մէկտեղ ծնած , մէկտեղ կը մեծնան . ասոնք ճճիներ որդեր չեն որ տղուն դեղ մը խմցընես ու սատկեցընես . ուզէ չուզէ անոնք ալ իրեն հետ պիտի մեծնան : Մասնկ ծուռ կարծիքով շատ տգէտ մարդիկներ համարձակ մոլութիւններուն ետեւէն կ'երթան . և թէ որ ըսես թէ դադրեցէք աս մոլութիւններէն , պատասխան կու տան թէ ինչ ընենք , բնութիւններնուս մէջ կան , անոնք մեզի ընել կուտան , անոնց դէմ դնելը մեր ձեռքը չէ : Տես թէ տգիտութիւնը մարդս ինչ փոսերու մէջ կը ձգէ . անոր համար կըթութիւնը , դաստիարակութիւնը մարդուս խիստ հարկաւոր է . և կըթութիւն որ կ'ըսենք , ինչպէս ուրիշ ատեն ալ իմացուցեր ենք , ուսմունքները հասկընալու չէ , այլ ան ուսմունքներէն աւելի հասկընալու է շիտակ մտածել և շիտակ գործելու ճամբան սորվեցընելը , այսինքն կամքը և միտքը կըթելը որ ճաննայ թէ որ բանն է իր բարին , ու իր խելքը յոգնեցընէ ան բարիքը ձեռք ձգելու համար . գիտնալ թէ ամէն առաքինութիւններուն չափը

որն է՝ որ անկէ աւելին մոլութեան կը փոխուի :

Տեսնենք հիմա թէ ինչ ըսել է մոլութիւնը տղուն հետ կը ծնանի : Մոլութիւն է ըսինք բանի մը ժամանակը և չափը չգիտնալով գործածել . ուրեմն տղան ծնած ատենը իր կամքն ալ մէկտեղ է իր բարիքը ուղեւոր առանց դատողութիւն ունենալու առանց ճանչնալու օգտակարն ու ֆնասակարը . առանց ետեւը առջեւը մտածելու միայն ուղեւոր գիտէ կոյր բաղձանքով մը բարիք ձեռք ձգելու , աչքին աղէկ երեւցածը ունենալու և առանց գիտնալու թէ աշխարհքիս մէջ բան կայ որ օգտակար է և ուրիշ բան ալ կայ որ ֆնասակար է . ահա աս ուղեւոր առանց ընտրութեան մոլութեան սկիզբն է , երբոր զանազանել և զգուշանալ չսորովի ու անանկով աղէկը գէշը ճանչնալէն ետեւ ալ չկարենայ բնութեան յօժարութեանը յաղթել ու ճշմարիտ բարին սուտ բարիէն զատել ու ընտրել , ու միտքը դեռ դատաստան չըրած կամքին ուղղածը 'ի գործ դնէ . ահա այսպիսի մարդը կ'ըսուի մոլի , և տղայութե ատեն առանց ճանչնալու բարիք կարծածը ուղեւոր , ճանչնալէն վերջը առանց քննելու կամքին բարի կարծելով ուղղածը 'ի գործ դնելը կ'ըսուի մոլութիւն . ուրեմն յայտնի եղաւ որ տղուն մոլութեան մէջ ծնանին է ճանաչմանը պոսկսութիւնը , ուսկից յայտնի կ'ըլլայ որ տղուն ճանաչմունքը բացուելու ատեն կրթութի՝ առաքինի մարդ կ'ըլլայ , իսկ թէ որ չի սորվեցրնեն տղուն ճանչնալով գործել , տղան կ'ըլլայ մոլի : Այս է պատճառը որ տղու մը վրայ առջի երեւցած պակսութիւն է կամայալաշտութիւն , ուղեւոր մը . տղան աշխարհք գալուն պէս , աչքը բացած չբացած մէկէն կը սկսի ուղեւոր իր հանգստութիւնը , չափ ինչ ըսել է , ժամանակ ինչ ըսել է ամենեւին չի գիտեր . բանի մը յօժարութիւն զգացածին պէս կը սկսի ուղեւոր . արդեւ ինչ ըսել է չի հասկընար . կ'ուզէ , թէ որ չտաս՝ կանչուրուտելով կը հասկըցրնէ . թէ որ մտիկ չընես , լալէն ողբալէն չի

դադրիր ինչուան որ փափաքին հասնի : Այրբոր վեց ամսուան , մէկ տարուան կ'ըլլայ տղան , ճանաչմունքը կը բացուի , կը սկսի հասկընալ բարկանալն ու սիրելը . աս բարկանալուն ու սիրելուն հասկընալը կամայալաշտութեան սանձն է . իրեն փափաքած , խտուծմէ իրեն սահմանած բարիքը ձեռք ձգելուն ճամբուն ղեակն՝ է , թէ որ ծնողքը գիտնան աւսով չափ դնելու տղուն կամայալաշտութեանը , որ է իր բարիքը ուղեւոր բաղձանք , իր աղէկութիւնը ուղեւոր յօժարութիւն , բայց առանց գիտնալու ժամանակը և չափը , և առանց ճանչնալու և ընտրելու չարը բարիէն : Այս կամայալաշտութիւնը , իր պատշաճ սանձով և ղեկովը չափի կը մտնէ , և կ'ըլլայ առաքինութիւն իր ճշմարիտ բարիքն ուղեւոր : Այս խօսքերովս ինքիւրեն հասկըցուեցաւ կամայալաշտութեան մոլութեան ինչ ըլլալը՝ որ է ուղեւոր իր կամքին առաջ երթալը առանց ուրիշ բան մտածելու , կարծելով թէ անով իր բաղձանքներուն կը հասնի , և անով իր հանգստութիւնը կը գտնէ : Արեմնքանի որ տղան պատճառ չի հասկընար , մ'ըսեր թէ դեռ խօսք չի հասկընար , խելք բանեցրնել չի գիտեր , ուղղածն ընելու է . վասն զի թէ որ տղուն պատճառ հասկընալուն սպասելու ըլլաս ու թողուս որ առանց ընտրութեան , առանց շիտակ մտքի դատաստանին հետեւելու , ամէն կամքին ուղղածները կոյր զկուրայն 'ի գործ դնէ , տղան մէյմը սորվելէն ետեւ կամքին ուղղածները առաջ տանելու առանց մտածելու , ալ անկէ ետքը ամենեւին մի յուսար որ ատեն մը պիտի գայ որ սկսի պատճառ հասկընալ ու իր բարիքը ճանչնալով գործք տեսնել : Ենոր համար եթէ կ'ուզես որ տղադ կրթուած մեծնայ , կրքերէն մոլութիւններէն ազատ մնայ , երբոր կը սկսի ճանչնալ սիրոյ և բարկութեան նշանները , մէկէն պէտք է որ սկսիս սիրելով և նեղանալով հասկըցրնել իրեն որ բանին աղէկ և որ

բանին գէշ ըլլալը, և թէ կամքին ուղաճը, բաղձանքը ամէն անգամ պէտք չէ կատարել, հապա մտքով ընտրել աղէկը օգտակարը, գէշէն ու փաստակարէն. թէպէտ ինքը խելք բանեցընել չի գիտեր, բայց քու խելքդ իրեն առաջնորդ պիտի ըլլայ. անանկ որ խելք բանեցընել սկսելէն առաջ՝ քու արգիլելէդ և թող տալէդ հասկընայ որ ամէն ուղաճն ընել չըլլար, և թէ որոնք են աղէկ և օգտակար և որոնք գէշ և փաստակար. անանկ որ խելքը բացուած ատենը տեսնէ որ արդէն ծնողքը իրեն սորվեցուցեր են, ու սկսի ծնողացմէ շնորհակալ ըլլալով ինքն ալ անոնց հետեւիլ:

Հիմա ըսէ ինծի թէ կամապաշտութիւնը և կամակորուծութիւնը գէշ ախտեր չեն. բայց սղայ մը որ դեռ կամքին ինչ ըլլալը չի հասկըցած երբ սորվի ասանկ ամէն օր ամէն դիպուածի մէջ հնազանդիլ իր ծնողացը և իր ուղաճը չընելու, ինչպէս կրնայ ան տղան ետքէն կամապաշտ ըլլալ. ուրեմն կամապաշտութեան ախտը մարդկանց սորվեցընողները ծնողքն են. ուրեմն կրնայ ըլլալ որ մարդիկ ազատ ըլլան աս ախտէն թէ որ կարգաւորեալ կրթութիւն չի մանկութենէ: Բայց քանի ծնողք կան աշխարհքիս մէջ որ այսպէս ճանչնալով տղաքնին կրթութեան մէջ մեծցընեն. չըսեմ թէ ամենեւին չկայ, այլ խիստ քիչ. բայց գէշն ան է որ աս խրատս ծնողաց հասկըցընելն ալ դժուար է և գրեթէ անկարելի. վասն զի ինչպէս որ վերը ըսի՝ մէկ մարդ մը խելք բանեցընել սկսելէն ետեւ ալ դժուար է որ իր բռնած ճամբէն ետ կենայ և ուրիշին խօսքին հետեւի. մանաւանդ երբոր միտքը դրած ըլլայ որ իր բռնած ճամբան խելքով ճամբայ է: Հապա որչափ աւելի դժուարին է երբոր հասկըցնելիքդ երկու հոգւոյ մէկտեղ ընելու գործք ըլլայ. վասն զի թէ որ երկուքն ալ մէկ տեղ ինչուան որ չհամոզուին գործքը առաջ չերթար, անոր համար աս ծնողաց պատշաճած դաստիարակութեան խրատներէն խիստ քիչ օգուտ կ'ըլլայ. վասն զի կ'ըլլայ որ մէկ բանի մը հայրը

կը համոզուի բայց մայրը չի համոզուիր. ուրիշ բանի մըն ալ մայրը կը համոզուի հայրը չի համոզուիր, ասանկով աս կրթութեան ճամբաները մարդ մըն ալ չի կրնար գործածել և իմանալինն ալ անօգուտ կ'ըլլայ: Բսենք թէ սղուն մայրը համոզուեր է թէ ամէն ուղաճը պէտք չէ ընել, ուստի կը ջանայ որ շատ բանի մէջ տղուն ուղաճը չընէ. կը սկսի տղան լալ. հայրն ալ միտքը դրեր է որ տղան պէտք չէ լացընել, ուղաճն ընել կու տայ. կամասոր ներհակ հայրը ուղէ մայրը չուզէ. ան ատենը չէ թէ միայն անօգուտ կ'ըլլայ մէկուն ուղեւ, այլ աւելի փաստակար. որովհետեւ տղան կամապաշտութեան հետ բարկութեան կիրքն ալ կը սորվի գործածել, և կը սկսի արհամարհել զծնողքը, նախատել, և կատարեալ կամակոր անձ մը կ'ըլլայ: Լան այնպէս հայրեր ալ որոնք կ'ուզեն որ տղաքը իրենց հնազանդին, բայց մայրերնին ալ տղոցը հնազանդին. տղան ալ կը սորվի հօրմէն վախնալ, բայց մայրը չի սեպել, երեսն ի վեր կանչուողտել ու կամապաշտ անկարգ տղայ մը ըլլալ: Ուրիշ շատ տեսակ անկարգ ճամբաներ կը գործածեն ծնողք, որոնք մէկիկ մէկիկ պատմելու աւելորդ կը սեպեմ: Բմէն ծնողք թէ որ իրենց բռնած ճամբուն վրայ մէյմը մնածեն, յայտնի կը տեսնեն որ իրենց տղոցը կամապաշտ, անկարգ ըլլալուն պատճառը չէ թէ տղոցը բարբէն էր ինչպէս որ կը կարծեն, այլ իրենց վարմունքէն: Եւ իրաւ է որ ամէն տղոց բարքը մէկ չէ. այլ և այլ տղաք, այլ և այլ մոլութեանց աւելի հակումն կ'ունենան. բայց թէ որ կարգով կանոնով զսպուելու ըլլան, ամէնքն ալ նոյնպէս առաքինի և բարեւեր կրնան ըլլալ. վասն զի ամենուն վախճանն ալ մէկ է իրենց բարին ու իրենց հանգիստը փնտուել. հակումը, յարմարութիւնը աս կաման մոլութեան չկրթուելով կը հիննայ վրանինն ու կ'ըլլայ բնութիւն, ուսկից ամէն չարիք առաջ կու գան: Տղաքը ամենեւին կը նմանին նոր տունկի մը. թէ որ աղէկ տեղ տնկուած, հովերէն պատսպարած,

աւելորդ ճիւղերը թող չի տալով որ մեծնան, ցրտէն տաքէն պաշտպանած հոգով մեծցնես, կ'ըլլայ կարգաւորեալ և ուզած ձևովդ կը մեծնայ. բայց թէ որ թողուս անապատ տեղի մը մէջ քամիէն ծեծուած, հողի կոշտ մը արմատին կռթնած, ուրիշ ծառի ճղէ մը արգիւռած, ծուռ մուռ խառնակ ճղեր արձրկելով, առջի ծառին կը հաւնիս, երկրորդը ինչ անպիտան ծառ է կ'ըսես. բայց գիտցիր որ երկուքն ալ նոյնպէս բուսան, և երկուքին վախճանն ալ նոյն էր. բայց ափսոս որ առջինին խնամքը երկրորդը չէ ունեցած: Իսկ թէ որ վերջէն ուզես խնամել, տեղը փոխել, աւելորդ ճիւղերը կտրտել, ձևի խութել, շատ աշխատելէդ ետեւ՝ չէ թէ միայն ուզած ձևդ չես կրնար տալ, այլ և վտանգ է բողբոլին չորնալու: Այս քերինս հոս լըմընցընենք թէ կամապաշտ և կամակոր տղաք ունեցողները գիտնան որ իրենք են պատճառ տղոց աւանակ ախտաւոր ըլլալուն:

Արեմն հոս ընդհանուր կանոն մը տանք տղաքը կամապաշտութեան ախտէն ազատելու համար, նախ ծնողաց և երկրորդ վարժապետաց: Եթէ պէտք է որ ծնողք երկուքը մէջերնին խօսք դրած, երկուքը մէկ մտքի վրայ ըլլան, և տղուն առջին անոր վերաբերեալ բանի մէջ իրարու ըրածին չհաւնիլ չցուցնեն. աս է զլնաւոր առջի հիմը շիտակ դաստիարակութեւն. առանց ասոր՝ ամէն աշխատանք պարապ է: Եւ բանին վրայ միաբանելն ետեւ, երբոր տղան կը սկսի ճանչնալ սէրը և բարկութիւնը, նաեւ անկէ առաջ տղան կը թուութեան ճամբուն մէջ մեծցընելու համար բռնելու ճամբան աս է: Տղան կաթ կ'ուզէ, տուր. թէպէտ աւոր ալ ատեն որոշես ու անանկ սորվեցընես, կը տեսնես որ ատենէ դուրս չուզեր: Ատելու, ծծելու բան մը բերանը պիտի դնես, ձեռքը պիտի տաս, տուր. կամ կ'ուզէ պառկիլ կամ չուզեր պառկիլ, ինչ պէս կ'ուզէ անանկ ըրէ. ըսել կ'ուզեմ՝ թէ ուտելու և պառկելու համար տղուն կամքէն դուրս մ'իջլեր. վասն զի ասոնք իրեն բարիքն են, իրեն հարկաւոր են:

Երանցմէ դուրս, տղան տեսած բանը առանց ճանչնալու կ'ուզէ ձեռքը առնել. մի տար. երբոր բռնի ուզէ, չէխել ձեւացու, ան ուզածը մի տար, ուրիշ բան մը տուր. տղան կ'ուզէ որ զինքը պտրտցընեն, մի պտրտցընէր, ուրիշ բանով մը զբաղեցու. և տղուն պտրտցընել ուզելու նշան չտուած ատեն, ան պտրտցու. երբոր պիտի դադրիս պտրտելէն ու տղան նորէն կ'ուզէ, մտիկ մի ըներ, տար ուրիշ բանով մը զբաղեցու: Եւ կանոնէն ամենեւին մի խոտորիր. ամէն հանգստութիւն տուր իրեն, միայն թէ իր ուզածը ան ուզած ատենը մի տար. աս ըլլայ քեզի ընդհանուր կանոն: Եւ երբ կը սկսի ուտելու բաները զանազանել ու աս ան ուզել, նայէ որ ընդհանրապէս ուտելու ժամանակներ որոշես ու ան ժամանակին սպասել տաս. և ուտելու բանը տալու ատենդ իր ուզածը՝ ան ուզած ատենը մի տար, ուրիշ բան մը տուր. և իր ուզածը ուրիշ ինքը չուզած ատենը տուր: Եւ անկ ալ երբ կը սկսի մեծնալ ու հագուելու բաները ճանչնալ ու ուզել, ան իր ուզածը ան ուզած ատենը մի հագցունեն. իրեն հասկըցու թէ ինքը պէտք չէ որ միտքին եկածն ընէ, այլ ատենին ու պատշաճին ինքզինքը յարմարցնէ: Եւ անկով տղուն բընական կ'ըլլայ հնազանդիլ, ատենին յարմարիլ, մտքէն անցածին վրայ չկամակորիլ, խօսք պատճառ հասկընալ, ամէն բան մտածելով ընել, ամէն մտքէն անցածը կամքին ուզածը աղէկ կարծելով չխաբուիլ: Եւ անկ վարժած տղուն չէ թէ միայն զարնել պէտք չըլլար, այլ նաեւ բարկանալ ամենեւին պէտք չըլլար. և կամապաշտութեան, կամակորութեան ախտ աս կերպով կը թուած տղուն մը վրայ չի գտնուիր: Եւ այց հիմա աս լսելով, կան ծնողքներ որ կ'ըսեն թէ մենք անանկ կ'ընենք, բայց անօգուտ, մեր տղոց բնութիւնը բռն չար է: Եւ չեմ հաւատար անոնց խօսքին, դուք ալ մի հաւտաք, գիտցէք սուտ կ'ըսեն. վասն զի նախ քանի որ պզտիկ են, ինչուան երկու տարուան եղած ատեննին տղոցը ուզածն ըրեր են. տղան ան առջի երկու

տարուան մէջ սորվեր է կամապաշտու-
թիւնը, որ չես կարծեր. անկէ վերջն
ալ միակերպ կանոնի մը վրայ չեն գացեր.
երբեմն տղուն ուզածը կ'ընեն, երբեմն
չեն ընեն. և չըրած ատեննին ալ տղան
ուրիշ բանով մը չեն զբաղեցըներ, կը
բարկացընեն, իրենք կը բարկանան. եր-
բեմն ալ տղոց առջև իրարու կը բարկա-
նան ինչո՞ւ ըրիր կամ չըրիր ըսելով տը-
ղուն ուզածը. մէկ խօսքով դեռ իրենք
ալ չեն կրթուած. որչափ դժուար բան
է իր չունեցածը ուրիշի տալ. ուստի ա-
սանկխառնափնդորտուած կրթութեան
պտուղն ալ խառնափնդոր կ'ըլլայ:

Վանք հիմա վարժապետներուն. թէ
որ տղաքը ըսածնուս պէս կրթուած վեց,
եօթը տարուան եղած սկսին դպրատուն
գալ, ասանկ կարգով մեծցած տղաքները
սորվեցընելէն դիւրին բան չկայ. միայն
թէ չար օրինակով չաւրեն տղաքը. բայց
դժբաղդութեամբ կրնանք ըսել թէ ա-
մենեւին ասանկ կրթուած տղայ դեռ ա-
րեւելքի մէջ չի գտնուիր, միայն կը գրա-
նուին քանի մը բնական հեզահոգի
տղաք, թէպէտ որչափ պակասաւոր ալ
ըլլայ հիմակուան ծնողաց տուած կրթ-
ութիւնը՝ տուն տան վրայ մեծ տարբե-
րութիւն կ'երևնայ: Հիմա ենթադրենք
որ չորս տարուէն սկսած ինչուան տաս-
ներչորս տարուան տղաք կան դպրատան
մէջ: Վարդին գլխաւոր առջի կարգը
պիտի ըլլայ՝ որ աս տղաքը ամէնը մէկ
տեղ մեծերը պզտիկներուն հետ խառ-
նակ չնստին և չվարուին: Բնկէ վերջը
վարժապետին առջի փոյթը պիտի ըլլայ
տղոցը կամապաշտութեան ախտը կոտ-
րել. անոր համար պէտք է որ դպրոցին
մէջ ամէն բան կարգով կանոնով ըլլայ.
ամէն բանին ատենը որոշած. նոյնպէս
ալ ամէն տղոց նստելու տեղը և ընելու
գործքին ժամանակը նշանած պէտք է
որ ըլլայ: Վարձեալ երբ տղոցը բան մը
կը հարցընէ վարժապետը, մէկէն պա-
տասխանը պիտի տան, և երբ բան մը
կը հրամայէ՝ մէկէն պիտի ի գործ դը-
նեն: Եւ սովորաբար ծեծով պատժելը
պահած պիտի ըլլայ միայն կամակորու-
թեան յանցանքին. ուրիշ յանցանքնե-

րը ուրիշ պատիժներով կրնան ճամբայ
գալ, վասն զի դպրոցին ամէն բանը
հնազանդութեան վրայ կապուած ըլ-
լալէն ետեւ ով որ կը սխալի՝ կը խրա-
տուի. երբ մեծ բանի մը մէջ կը սխալի,
քանի մը անգամ խրատելէն ետեւ կը
պատժուի: Բայց երբ մէկը հնազան-
դութեան հրաման մը չուզեր կատարել,
կամ կարգ մը չուզեր պահել, աս չուզե-
լը կամակորութիւն է, աս չուզելները,
հրամաններուն չի կատարելները աղէկ
պէտք է դիտել. ու հնազանդեցընելու,
կամքը կոտրելու առիթը չկորսնցընել.
ուստի ինչ և իցէ մեծ կամ պզտիկ ե-
ղած հրամանին կատարել չուզելուն
առջի պատիժն է կատարել տալը. աս
բանիս մէջ աչք պէտք չէ գոցել անմիառ
բան մը կարծելով, ու ան չուզածին
տեղ ուրիշ բան մը հրամայելով. որով-
հետեւ ան նոր հրամայածդ թէպէտ
առջի հրամայածէդ դժուար բան ըլ-
լայ, կամակոր տղան հազար անգամ
յանձն կ'առնէ ուրիշ դժուար բաներ
ընելու, ան մէկ անգամ չէ ըսած բա-
նը չընելու համար: Նոր համար վար-
ժապետը աս կամակորութեան կանո-
նը գիտնալով, ամենեւին թող պիտի
չտայ որ հրամանը ետ դառնայ. բայց
եթէ տղան յամառի ու հազար պատ-
ճառ բերելով կամ առանց պատճառի
պնդէ կենայ թէ չուզեր ընել, պէտք
է որ վարժապետն ալ պնդէ կենայ ան
բանը ընել տալու, առաջուց հասկը-
ցուցած ըլլալով ամէն աշակերտներուն՝
թէ մարդուս ամենէն փնասուկար ախտն
է մտքին դրածը ուզել առաջ տանելու սռ
վորութիւնը, և թէ ինքը ամէն բանէն
աւելի աս բանիս կը բարկանայ, և թէ
իրեն պարտքն է հնազանդեցընելը: Բա-
տի երբոր դիպուածը բերէ ու մէկը չի
հնազանդի ոչ խրատով ոչ ալ սպառնալի-
քով, պէտք է ծեծով հնազանդեցընել,
անանկ որ ամենուրեք վախնայ, ճանչ-
նան և մտքերնին հաստատ դնեն թէ ա-
մէն բանէն մեծ յանցանք մտքին դրա-
ծին վրայ յամառութեամբ հաստատ
կենալն է. և թէ ամենամեծ պատիժ և
սաստիկ ծեծը վարժապետը պահած է

կամակորի համար, որ ինչուան չիհնա-
զանդի՝ չազատիր: Այլ խիտ զգոյշ պէտք
է որ ըլլայ թէ անգամ մը ինքը յաղ-
թուի տղուն կամակորութենէն, ու թո-
ղու ըսելով թէ ուրիշ անգամ ալ եթէ
ընէ՝ թող չի տար: Այլ ասանկ խստու-
թեամբ կամակորին կամքը կոտրելէն
ետքը, կիրքը հանդարտած ատեն պէտք
է սիրով հասկըցընէ մտքի գրածին վրայ
հաստատ կենալուն գէշ բան ըլլալը և ա-
նուշու թենով վարուի նաև ան կամակոր
տղուն հետ, որ իմանայ թէ վարժա-
պետն այնպէս անոր կամքին գէմ ընե-
լը իր կամքը առաջ տանելու համար չէ,
այլ տղոյը սիրոյն համար. որ տղաքն ալ
տեսնելով վարժապետին անոյշ կերպը,
զինքը սիրեն ու ջանան հետևելու անոր
խրատներուն. որով ուրիշ ուսմունքնե-
րէն աւելի սորվին կամապաշտութեան
և ուրիշ միլու թիւններուն գէշ հե-
տևանքները, որոնց վրայօք ալ կը խօ-
սինք:

Հ. Գ. Մ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ՀԱՅՈՅ

Ի.

Պարթաւասիր էա՞մ Արդանատար Լազար:

ՊԻՄԱՅԻ պատկերնիս կը ներկայա-
ցընէ մեզի հայոց թագաւոր մ'ալ՝ ազ-
գային պատմիչներուն անծանօթ մնա-
ցած և օտարաց ոչ միայն ծանօթ եղած,
այլ և կէս ցաւալի կէս խնդալի բաղդով
մը՝ իր քարաքանդակ պատկերն ալ մնա-
ցած անոնց քով ինչուան հիմայ: Այս
թագաւորս Ատինապոլոս պատմիչքն
կ'անուանեն Պարթաւասիր, որ գուցէ
Արդանատար կամ ասոր նման անուն
մ'էր Պարթևաց և հայոց մէջ. բուն
հայոց թագաւորաց ցեղէն չէր, հապա
Պարթևաց թագաւորին որդին էր զոր
Բակուր կ'անուանեն հռոմայեցիք, որ
գուցէ Բակուր անունով հայ թագա-
ւորն ալ ըլլայ՝ զոր կը յիշէ կորսուած

յոյն պատմիչ մը: Արն ալ ըլլայ՝ այս
յայտնի է՝ որ Պարթաւասիր թագա-
ւորեց մեր Մեծին հայոց Արտաշէս Բ
թագաւորին ատենը, հայաստանի Մի-
ջագետաց կողմերը, որ առաջ հայոց
ձեռքն էր, վերջը հռոմայեցւոց և Պար-
թևաց ձեռքէ ձեռք անցաւ: Իրմէ ա-
ռաջ հոն կը թագաւորէր իր եղբայրը
կամ ազգականը Աշխադար անունով,
զոր վերցընելով տեղն անցաւ: Այս
բաներս հռոմայեցւոց ծանր եկան,
վասն զի այն կողմերը իրենց հարկատու
ըրած էին և իրենք կը հաստատէին
թագաւորները. անոր համար Տրայիա-
նոս կայսրն Վրիստոսի 115 թուին ե-
կաւ արևելք, իրեն հնազանդեցընելու
ապստամբած իշխանները կամ պատե-
րազմելու. շատ թագաւորներ, որոնցմէ
մէկն ալ էր մեր Արտաշէսն, կայսեր զի-
մայն ելան և սիրտն առնելով խաղա-
ղութեամբ տեղերնին դարձան, խոս-
տանալով տարեկան հարկը: Բայց Պար-
թաւասիրայ ասանկ չեղաւ. հայրը վախ-
նալով որ անոր վնաս մը չհասնի՝ կայսեր
աղաչաւոր զրկէր էր՝ դեռ անոր ա-
րևելք մտնելէն առաջ. կայսրն մտիկ
չըրաւ. Պարթաւասիր ալ զիմացը չե-
լաւ, վասն զի բարձրասիրտ մարդ էր:
Բայց երբոր Տրայիանոս սկսաւ պատե-
րազմով առաջ գալ և քաղաքներուն տի-
րել, Պարթաւասիր աղաչաւոր զրկեց
կայսեր որ մարդ մը խաւրէ հետը խօ-
սելու. Տրայիանոս անոր ուղածը չի
զրկեց և հրամայեց որ ինքն ալ գայ իրեն
տեսնուելու Խարդբերդու և հռոմկայի
կողմերը: Պարթաւասիր տեսնելով որ
արդէն երկրին մեծ մասին տիրեց Տը-
րայիանոս՝ կամաւ ակամայ յանձն առաւ
գալու Տրայիանոսի բանակը, և թագը
զլխէն հանելով ինդրեց որ հաստատէ
զինքը թագաւորութեանը մէջ: Եւ այն
միջոցին հռոմայեցւոց զօրքերը որ Պար-
թաւասիրայ հպարտութեանը վրայ
դժուարած էին, վրէժինդրութեան
ողւով մը անանկ խառնաձայն « Կեցցէ
ինքնակալն » սկսան կանչել, որ Պար-
թաւասիր չի կրցաւ խօսքը առաջ տա-
նիլ, և նեղանալով ելաւ կայսեր վրա-